

den entendre-se coyunturalment. La I+D ha de estar sempre planificada a llarg plaç, sin dependre de interessos polítics puntuals, lo qual requereix fixar uns objectius y mantenir una política coherent més allá de governos o equips gestors concrets. Así, no es comprensible, posant un exemple actual, que se anuncie una Ley de la Ciencia que estableix contractes per a tots los investigadors, mentre que no sólo no se ha previst el corresponent increment en el pressupost de I+D que ésta y altres mesures requerirían, sino que éste ha sofert varius recortes. Per aconseguir un canvi se requereix un Pacte per a la Ciencia que estigui ple de contingut y compte con un compromís sòlid de tots los actors, rompint con los interessos particulars que han predominat fins ara.

La FJI accepta que la seva proposta conté nombroses careències. Per exemple, appena hem entrat a considerar el paper de la I+D privada, quan és una de las mayores deficiències del sistema espanyol. Esta proposta ha de entendre-se ademés en continu canvi, rebent continuament noves aportacions y adaptant-se a las peculiaritats de cada àrea de coneixement. Las evaluacions y la mobilitat son aspectes polifacètics y a menudo controvertits, sobre los quals es complicat fixar recomenacions concretes. No obstant, tenim la convicció de que éstos deberían formar las bases de una carrera investigadora ben constituída. El debat continua.

Felipe Martínez Pastor
ITRA-ULE INDEGSAL
Universidad de León
Campus de Vegazana
24071 León
fmarp@unileon.es

Rebut: 29-01-2010

Bibliografia

ACEITUNO ACEITUNO, P. (2006). Primer informe INNOVACEF: aportacions per a millorar el futur de la I+D+I. *Estudios financieros. Revista de trabajo y seguridad social: Comentarios, casos prácticos: recursos humanos*, 285: 147-192.

Normativa

DOUE (2005). Recomendación de la Comisión Europea de 11 de marzo de 2005 relativa a la Carta Europea del Investigador y Código de Conducta para la Contratación de Investigadores (Diario Oficial de la Unión Europea de 22 de marzo de 2005, L75/67). Acceso en Internet: <eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/es/oj/2005/l_075/l_07520050322es00670077.pdf>.

Documentos

COSCE (2005). Comisiones de Reflexión y Estudio de la Ciencia en España (CRECE). Ed. Rubes. Barcelona. Página web: <www.cosce.org/crece.htm> (acceso: 24 de abril de 2007).

CRUZ-CASTRO, L., SANZ-MENÉNDEZ, L., AJA VALLE, J. (2006). Las trayectorias profesionales y académicas

de los profesores de universidad y los investigadores del CSIC. En: *Workshop on Researcher Careers for the 21st Century* (Madrid, 26-27 de abril de 2006), organizado por la OCDE y el MEC. Página web: <www.iesam.csic.es/doctrab2/dt-0608.pdf> (acceso: 17 de enero de 2010)

FJI (2001a). Estudio bibliométrico de la producción científica del Personal Investigador en Formación y Perfeccionamiento en España. Página web: <precarios.org/dl42> (acceso: 16 de enero de 2010).

FJI (2001b). Ningún investigador sin contrato. Página web: <precarios.org/dl53> (acceso: 16 de enero de 2010).

FJI (2001c). Manifiesto contra la precariedad en la investigación. Página web: <precarios.org/dl65> (acceso: 16 de enero de 2010).

FJI (2007). Informe de Carrera Investigadora en España. Página web: <www.precarios.org/InformeCI> (acceso: 17 de enero de 2010).

FJI (2008). Espacio Europeo de Educación Superior. Página web: <www.precarios.org/tiki-index.php?page=Espacio+Europeo+de+Educaci%C3%B3n+Superior> (acceso: 17 de enero de 2010).

És la maternitat un impediment en la carrera investigadora en arqueologia?

Natàlia Alonso

El 8 de març de 2010 es van commemorar a Espanya els cent anys de la *Real Orden del Ministerio de Instrucción Pública*, que va autoritzar per primera vegada la matriculació de dones en tots els establiments docents, i per tant també a la Universitat. Aquesta ordre derogava una altra *Real Orden* (de l'11 de juny de 1888) que admittia la seva entrada a la Universitat com a estudiants privades, però que requeria l'autorització del Consell de Ministres per a la seva inscripció com a alumnes oficials (Vázquez 2001: 125). No va ser, però, fins a la Segona República que la primera generació de dones que es van dedicar a l'arqueologia va realitzar els seus estudis universitaris de Filosofia i Lletres, i un cop acabada la seva carrera i introduïdes en la vida professional, varen haver de comptabilitzar-la amb les seves obligacions tradicionals com a mares, si era el cas (Cárdaba *et al.* 1998). A partir d'aquell moment diverses generacions d'arqueòlogues s'han trobat en la mateixa circumstància, tot i que moltes d'elles poden haver optat per

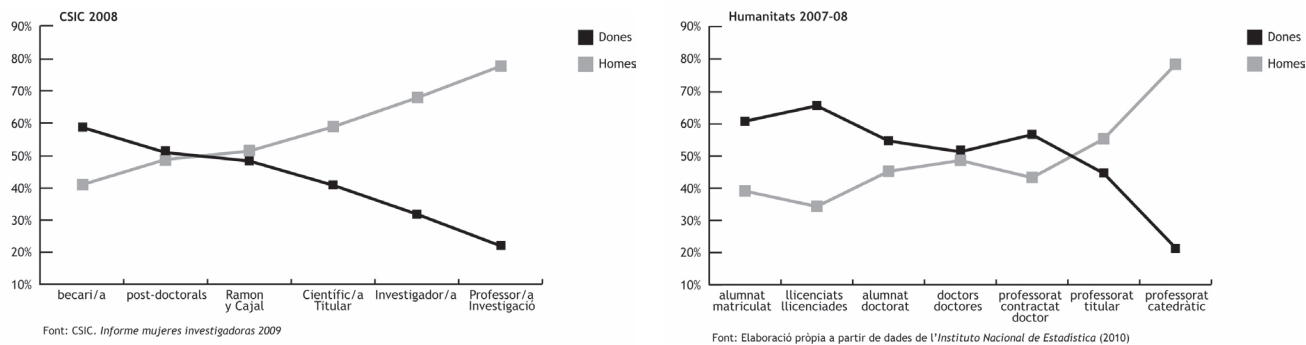

Figura 1. Proporcions de dones i homes en les diverses categories de personal investigador a Espanya en el CSIC per a l'any 2008 (esquerra) i d'estudiants i personal docent i investigador en la branca d'Humanitats de les universitats per al curs 2007-2008 (dreta).

la decisió de no tenir fills, i així poder desenvolupar plenament la seva carrera.

Malgrat que la situació actual de la dona en l'àmbit professional i familiar no té gaire a veure amb la de principis de segle passat, la condició doble d'investigadora i mare és encara avui dia un fet a tenir en compte en la carrera de moltes dones, tant si són arqueòlogues com si no. Fins i tot, fa ben poc, el juny del 2009, la filòsofa, catedràtica d'ètica de la UAB i presidenta del comitè de bioètica d'Espanya, Victòria Camps, deia en una entrevista "*si no existiera la maternidad no habría dificultades para la mujer investigadora*".⁸ Podria semblar una afirmació contundent, que certes persones titllarien de condicionada per una visió feminista de l'entrevistada, mentre que d'altres la considerarien insuficient i incompleta, ja que molts d'altres factors poden influir negativament en la carrera investigadora d'una dona, no només la maternitat (Guil 2007; Díaz 2009).

De fet, malgrat que aparentment dones i homes iniciem la carrera des del mateix punt de partida i gaudim de les mateixes oportunitats, diversos treballs realitzats durant els darrers anys han constatat encara diferències importants en totes les àrees de coneixement (Hernández 2005). Encarant el segle XXI, la preocupació per aquesta desviació ha generat diversos estudis i programes sobre dones i ciència, que constaten amb profusió la manca de reconeixement de les dones en les institucions d'investigació i universitats europees, catalanes i espanyoles, i que proposen mesures correctores.⁹ Una d'elles és la recomanació que les institucions elaborin les seves

estadístiques tenint en compte la separació per sexes, de manera que es puguin realitzar els estudis pertinents de situació d'unes i altres. Tot i així, encara no es desglossen totes les dades de manera que, de vegades, és difícil arribar a tots els detalls.

Les estadístiques mostren que, tot i que l'augment de dones estudiants universitàries és imparable des dels anys setanta, la carrera de les joves investigadores va perdent pes a mesura que s'avança en els estudis. Aquest fet s'exemplifica molt bé en les conegudes "gràfiques tisora" en les quals si bé les dones són quantitativament superiors a l'inici de les carreres universitàries, les xifres al final s'inverteixen en les categories més elevades. Això es dona no només a les carreres més tècniques, sino també a les Humanitats. Dos exemples els tenim en la proporció d'homes i dones en el conjunt del personal investigador del CSIC, per a l'any 2008, i de l'alumnat i el PDI (Personal Docent i Investigador) de la branca d'Humanitats de les universitats espanyoles (figura 1). En aquestes últimes el percentatge de dones matriculades en llicenciatures, de llicenciades, de matriculades en programes de doctorat i de dones que han llegit la tesi doctoral, és superior al d'homes, si bé la proporció va baixant a mesura que ens apropem al doctorat. Al CSIC, el nombre de becàries i postdoctorals és també superior; i la tendència comença a invertir-se amb els contractes Ramon y Cajal.

Es pot dir, doncs, que és al voltant de les etapes postdoctorals que es dona una davallada en la proporció de dones en el món acadèmic i de la recerca. El ritme de la carrera investigadora comporta que la major part de les tesis doctorals siguin llegides aproximadament al voltant dels vint-i-vuit-trenta anys. Moltes investigadores esperen a acabar la tesi per tenir el seu primer fill, si més no, és un aspecte a tenir en compte.

La mitjana d'edat en què les dones amb estudis superiors a Espanya tenen el primer fill és de vint-i-vuit anys, i a Catalunya de trenta-un.¹⁰ No tenim dades al respecte pel que fa específicament a les investigadores, però és un fet que les dones en general van retardant les seves perspectives vitals, per poder realitzar amb més tranquil·litat el desenvolupament de la seva carrera professional. Actualment l'exigència per accedir, per exemple, a una plaça a la universi-

8. SINC, Servicio de Información y Noticias Científicas, 5 de junio de 2009 (<www.plataformasinc.es>).

9. Entre d'altres: ETAN. *Promover la excelencia mediante la integración de la igualdad entre géneros. Informe sobre política científica de la Unión Europea*. Oficina de Publicaciones Oficiales de la Unión Europea (2001); *Mujer y Ciencia. La situación de las mujeres investigadoras en el sistema español de ciencia y tecnología*, FECYT (2005); *Dones i Ciència: Pla d'acció a Catalunya. Propostes d'actuació per a superar les desigualtats de gènere en l'àmbit científic* (2006); *She Figures 2009. Statistics and Indicators on Gender Equality in Science*, European Commission (2009); DD.AA., *Breaking the Glass Ceiling. Proposals to Adjust the Role of Women in Science*, IRB, Barcelona (2009). Aquesta i d'altra informació es pot trobar per exemple a les pàgines web de l'Asociación de Mujeres Investigadoras y Tecnólogas (AMIT, a Catalunya AMIT-Cat) <www.amit-cat.org> o del Comissionat per a Universitats i Recerca de la Generalitat de Catalunya <www.gencat.cat/diue/ambits/ur/recerca/programes_actuacions/dones>.

10. INE — Instituto Nacional de Estadística; Idescat — Institut d'Estadística de Catalunya.

tat, fins i tot laboral (professorat contractat doctor o professorat agregat a Catalunya) és molt més alta que fa unes dècades (p. ex. estades a l'estranger, publicacions en revistes indexades...), de manera que també la postergació de la vida familiar és més gran si s'espera a tenir una vida econòmica estable (Pérez Sedeño 2004).

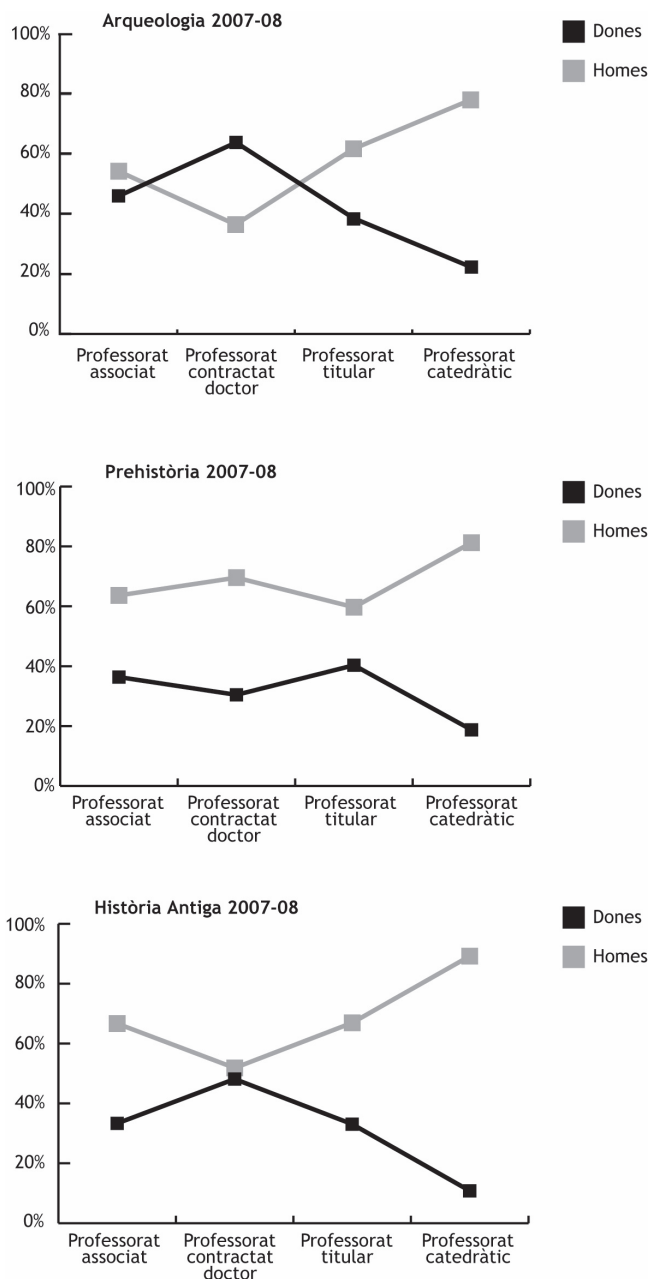
I és que després de la tesi, una carrera investigadora generalment presenta un important escull en aquest sentit. Un escull que al mateix temps és una gran oportunitat per a qualsevol investigador o investigadora: les beques o contractes postdoctorals, moltes d'elles a l'estranger. Si es vol tenir fills en parella, molts factors entraran en consideració en el moment de prendre la decisió de demanar o acceptar una beca postdoctoral a l'estranger: la disponibilitat de la parella de desplaçar-se; la manca del suport familiar en el país on es treballa (p. ex. avis i àvies); en el cas que els nens o nenes es quedin en el lloc d'origen, separació d'aquests o aquestes durant les temporades en què es du a terme la tasca postdoctoral, i, en aquest cas, possible tria del centre en el qual es fa l'estada postdoctoral en funció de la proximitat als fills i no estrictament dels interessos professionals, etc... De fet, alguns autors consideren que l'etapa en què es decideix la carrera científica, la que requereix una major dedicació, és entre els trenta i quaranta anys, i sol coincidir amb l'edat de la maternitat.¹¹

Tanmateix, és important remarcar que la situació dels investigadors i les investigadores predoctorals i postdoctorals ha millorat els darrers anys, sobretot pel que fa als seus drets socials. Fins fa poc, les becàries, tant predoctorals com postdoctorals, no tenien dret a baixa maternal, ja que no es trobaven dins el règim de la Seguretat Social, i, per tant, generalment sí que tenien dret a interrompre la beca uns mesos, però sense cap retribució!

La consciència d'aquesta problemàtica de les joves investigadores ha estat recollida i treballada per col·lectius com la Federación de Jóvenes Investigadores (FJI/Precarios), creada l'any 2000 i que des del 2003 té un grup anomenat "Precarios-Género" (Villarroya *et al.* 2008; Hernández 2005). Una de les fites d'aquesta federació és aconseguir el reconeixement del treball del personal investigador, de manera que tingui totes les garanties socials, és a dir, la transformació del sistema de beques en contractes laborals (vegeu la contribució de F. Martínez-Pastor en aquest dossier de debat). Actualment la pressió de diversos grups, associacions i de la normativa europea, ha aconseguit que les investigadores contractades tinguin drets similars als d'altres treballadores, i que es recullin els supòsits de baixes per risc durant l'embaràs, permisos de maternitat i paternitat, tot això amb el 100% de la quantia de les beques.¹² Tanmateix cal

11. Miguel Beato, director del Centre de Regulació Genòmica, *La Vanguardia*, 24-3-2009.

12. Per exemple MEC, Ayudas FPI 2009, "Cuaderno de documentos", pàgina 6, "Durante el periodo de beca, el personal investigador en formación tendrá derecho a la interrupción temporal de la misma, únicamente en los supuestos de baja por incapacidad temporal (enfermedad o accidente), riesgo durante el embarazo y descanso por maternidad o paternidad, de acuerdo con

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut Nacional de Estadística (2010)

Figura 2. Proporcions de dones i homes en les diverses categories de professorat a Espanya durant el curs 2007-2008, en les àrees relacionades amb l'arqueologia.

haver cotitzat durant uns sis mesos abans de tenir el permís de maternitat, de manera que si s'ha estat abans només becària, és possible que, tot i haver treballat com a investigadora, no es tingui dret a aquest permís remunerat.

Però les diferències entre dones i homes no es queden en aquesta etapa, sinó que s'accentuen en les proporcions de titularitats i, sobretot, càtedres.

la normativa aplicable. Durante todo el tiempo de permanencia en dicha situación, se complementará la prestación económica de la Seguridad Social hasta alcanzar el 100% de la cuantía mensual de la beca. En este caso, el tiempo interrumpido podrá recuperarse siempre que este sea por periodos de, al menos, 30 días y que las disponibilidades presupuestarias lo permitan". Encara que la frase "que las disponibilidades presupuestarias lo permitan" sigui susceptible de ser sospitosa.

Cal dir que les estadístiques comparades amb cursos anteriors, des de finals dels anys noranta, mostren un lleuger però paulatí acostament a l'equilibri, sobretot pel que respecta als estadis doctorals i de PDI titular. Podem observar, a més, en el cas del professorat d'Humanitats un percentatge més gran de dones professores contractades doctores el curs 2007-2008. Cal tenir en compte, però, que en números absoluts el nombre de professorat contractat doctor d'ambdós sexes era només de 575, mentre que el de titular de 4.392, essent el percentatge de dones invers (el 56,7% pel primer nivell, i el 44,63% pel segon).

On es constata un major desequilibri, però, és a les càtedres. Una tendència comuna és atribuir l'elevada proporció d'homes al procés històric, és a dir, hi hauria poques catedràtiques a causa de la recent incorporació de la dona de manera massiva a la universitat. Segons això, aquesta tendència hauria d'anar canviant a mesura que es va donant un relleu generacional, fins que s'equilibri la presència de dones i homes en totes les categories professionals. Tanmateix, aquesta dinàmica no s'està donant amb el ritme "natural", ja que en el 1968 les dones eren el 33,8% dels llicenciats, percentatge que hauria d'haver donat un nombre més alt de catedràtiques que l'actual (13,9% en el total de branques). El curs 1985-1986 el nombre de titulars era del 25,8%, i al cap de vint anys, el curs 2005-2006, del 35,5%. Els mateixos deu punts haurien d'haver pujat en el cas de les catedràtiques, i hauria de ser, almenys, del 18,6% (MEC 2007).

El mateix succeeix en les àrees de coneixement lligades a l'arqueologia, tant Arqueologia com Prehistòria i Història Antiga (figura 2), en les quals a gairebé totes les categories acadèmiques a partir del professorat associat (no tenim les dades de les beques) es constata un predomini dels homes. Únicament la categoria de professorat contractat doctor està més equilibrada (si més no el curs 2007-2008), i el percentatge de dones a l'àrea d'Arqueologia és superior, però amb uns números absoluts tan escassos que distorsionen l'estadística (set dones i quatre homes). En les altres àrees són més elevats, tot i que també són baixos (en Prehistòria un total de vint-i-tres i a Història Antiga de vint-i-set).¹³ Les proporcions d'homes en les altres categories de PDI oscil·len entre el 54% (associats d'Arqueologia) i el 89% (catedràtics d'Història Antiga).

Si bé no crec que la problemàtica de l'arqueòloga que es vol dedicar a la investigació sigui diferent de la d'altres branques del coneixement, en molt casos és molt més similar a la d'altres ciències experimentals que a les d'Humanitats a causa de la dependència del treball de camp i del treball de laboratori. Tots sabem que el ritme de vida anual de molts arqueòlegs i moltes arqueòlogues està marcat per campanyes d'excavació de durada i natura diversa, que poden afectar les relacions familiars.

En totes les branques de la ciència encara actualment les dones abandonen més freqüentment la seva carrera investigadora que els homes, normalment per

raons familiars. Moltes universitats i centres de recerca tenen ja Plans d'Igualtat,¹⁴ i s'estan proposant des de diversos estaments mesures correctives relatives a la maternitat, per exemple en l'àmbit institucional (Díaz 2009), que van des de la instal·lació d'escoles bressol de qualitat als centres de treball a l'aplicació d'una pausa en l'avaluació curricular. Aquesta última és l'anomenada "aturada biològica" o "rellotge biològic". Per exemple, quan una dona té un nadó o adopta un nen o una nena, la seva producció científica pateix una parada que hauria de tenir-se en compte en les avaluacions.

Totes aquestes mesures se'm plantejen com a imprescindibles, però jo em pregunto: la cura dels fills i filles és realment encara en l'actualitat una cosa només de dones? En el cas de les famílies monoparentals el pes de la cura dels fills recau en una sola persona, però els tinguts o adoptats en parella (tant heterosexual com homosexual) haurien de ser una cosa de dos.

Suposo que fa uns anys era molt més fàcil generalitzar en aquestes qüestions, ja que els infants eren una qüestió eminentment femenina, i en la major part dels casos els pares acompanyaven o com a molt ajudaven les dones. Actualment és més difícil fer-se una visió de conjunt, ja que si bé no tots els pares viuen una paternitat activa (encara existeixen pares "absents"), molts d'ells són molt actius i s'ocupen, si no en igualtat de condicions gairebé, dels seus nadons i infants. La cura dels nens i nenes en aquests casos és una col·laboració entre dues persones, tot i que, evidentment, hi ha etapes en què la implicació de la dona és més gran o única, com l'embaràs o l'al·letament.

De fet, des de fa un parell de dècades som protagonistes d'un canvi generacional que transformarà, o hauria de transformar, la forma de gestionar la maternitat i les relacions que s'estableixen a partir d'ella. Tot i així, aquest canvi és relativament lent, i la pressió cultural i social forta, tant individualment com col·lectiva. Individualment pot influir el bagatge cultural d'homes i dones, que els fan considerar-se més preparats "naturalment" a unes tasques familiars i no a d'altres. Al mateix temps, la pressió social en forma d'actituds o comentaris a dones que dediquen una bona part del seu temps a la recerca fora de casa (frases com per exemple: "I amb qui has deixat els nens aquestes setmanes?" o "Es nota que la nena no és la mateixa quan tu ets fora", són fàcilment expressades per part d'altres companys i companyes de feina, o mestres d'escola bressol, per exemple). Tampoc no es deslliuren d'aquesta situació els pares actius, que moltes vegades són "menystinguts" o "ignorats" per infermeres, pediatres o mestres de l'escola, si estan en presència de la mare de la criatura, la qual cosa fa que el seu esforç (tant de les unes com dels altres) no sigui anímicament recompensat.

En conclusió, la intensitat que comporta el treball en recerca comporta que qualsevol "petita distracció" en el camí de la promoció (com ara la maternitat i la

13. INE – Instituto Nacional de Estadística.

14. A Catalunya, per exemple, la UAB, la UB, la UPC, la UdL, la URV, la UG, la Ramon Llull i la Universitat de Vic, és a dir quasi totes, a més del CSIC.

cura dels fills, però també la malaltia o la cura de pares i mares grans o malalts) pugui marginar les dones i els homes que no poden seguir la pauta dels investigadors i les investigadores que segueixen exclusivament (o prioritàriament) amb la seva carrera professional, i, per tant, l'establiment de mesures de conciliació és indispensable (Díaz 2009: 8; Galán i Alcover 2009).

No es tracta, però, només de buscar persones i institucions substituïdes durant les hores que suposen la cura de petits i grans, sinó de valorar també personalment i socialment aquest tipus de dedicacions que, de fet, formen part essencial de la vida. Adriana Kiczkowski (a Pérez Sedeño 2004: 176), en la sèrie d'entrevistes realitzades a dones investigadores de totes les condicions acaba considerant que *"la maternidad en cualquier caso, y a pesar de los conflictos que ocasiona para poder contabilizar la vida laboral y la familiar, es la vivencia mejor valorada por todas las entrevistadas que son madres..."*.

Natàlia Alonso

Grup d'Investigació Prehistòrica
Departament d'Història
Universitat de Lleida
Pl. Víctor Siurana, 1
25003 Lleida
nalonso@historia.udl.cat

Rebut: 11-03-2010

Bibliografia

CÁRDABA, G., CRUZ, M., GONZÁLEZ, C., MANSILLA, A. M., RODRÍGUEZ, M. J., RUIZ, C., TORMO, M. (1998). Las primeras generaciones de arqueólogas españolas: una aproximación. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 8: 151-166.

DÍAZ, C. (2009). Why is Women's Progress in Science Careers so Slow? *Breaking the Glass Ceiling. Proposals to Adjust the Role of Women in Science*. IRB. Barcelona: 6-10.

GUILL, A. (2007). Docentes e investigadoras en las universidades españolas: visibilizando techos de cristal. *Revista de Investigación Educativa*, 25(1): 111-131.

HERNÁNDEZ, A. (2005). Los problemas de ser mujer y joven investigadora (becaria). El papel de la FJI. *I Congreso de Economía Feminista. Bilbao, 14-15 de abril de 2005*. Universidad del País Vasco. Página web: <precarios.org/dl38> (acceso: 30 de marzo de 2010).

MEC = Ministerio de Educación y Ciencia (2007). *Académicas en cifras*. Unidad Mujeres y Ciencia. Ministerio de Educación y Ciencia. Madrid.

PÉREZ SEDEÑO, E. (dir.) (2004). *La situación de las mujeres en el sistema educativo de Ciencia y Tecnología en España, y su contexto internacional*. Ministerio de Educación, Cultura y Deportes. Madrid.

VÁZQUEZ RAMIL, R. (2001). *La institución libre de enseñanza y la educación de la mujer en España: la Residencia de Señoritas (1915-1936)*. A Coruña.

VILLARROYA, M., BALLESTER, M. A., HERNÁNDEZ, A., CANDA-SÁNCHEZ, A., GUTIÉRREZ, P., RIVERA, M., RAMOS, O., CRUZ, T. (2008). ¿Igualdad para tod@s en la carrera investigadora? A: C. MIQUEO, M. J. BARRAL, C. MAGALLÓN (eds.). *Estudios iberoamericanos de género en ciencia, tecnología y salud: GENCIBER*. Universidad de Zaragoza – Prensas Universitarias de Zaragoza. Zaragoza: 113-118.

Documents

GALÁN, R. M., ALCOVER, C. M. (coords.) (2009). Mesa de Trabajo. "Conciliación de la vida académica, laboral y familiar". *XII Encuentro Estatal de Defensores Universitarios*. Saragossa. Página web: <www.unizar.es/defensor_universitario/concilia.htm> (acceso: 29 de marzo de 2010).

La carrera investigadora en el sector de la arqueología comercial: situación, problemas y perspectivas de futuro

Javier Fernández López de Pablo

Introducción

Del conjunto de disciplinas que integran las humanidades, la arqueología ofrece la mayor orientación interdisciplinar dado el amplio abanico de enfoques teóricos y metodológicos desde los que es posible aproximarse a los restos materiales del pasado. Asimismo, la actividad arqueológica ha sido capaz de generar un sector profesional independiente de la docencia universitaria o de la enseñanza secundaria. Ambas características deberían otorgar a nuestra disciplina un alto potencial de transferencia tanto en personal cualificado como en conocimientos con los que desarrollar nuevos productos y servicios.

En líneas generales, el desarrollo de la carrera investigadora en arqueología se ha limitado al ámbito académico, generando una división entre la denominada arqueología científica, desarrollada por universidades, museos y centros de investigación; y la arqueología de salvamento (que no de gestión) impulsora de un sector comercial y un mercado de trabajo emergentes. Bajo esta perspectiva, mientras la primera generaba conocimiento en el contexto de proyectos de investigación teóricamente planificados, la segunda se limitaba a elaborar informes técnicos en el marco del cumplimiento de las diferentes legislaciones autonómicas en materia de patrimonio arqueológico.